

פרשת פנחס: האם מותר להפוך חלק מעזרת גברים לעזרת נשים

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה, על בנות צלפחד שביקשו ירושה בארץ ישראל, כיוון שאביהן מת ללא בנים ואין מי שיירש אותו. מתוך כך כשהתורה מייחסת את בנות צלפחד ומזכירה גם את ייחוסן ליוסף, למדו חז"ל בספרי (מובא ברש"י כז, א), שכשם שיוסף חיבב את הארץ וביקש להיקבר בה, כך בנות צלפחד חיבבו את הארץ.

הנצי"ב (העמק דבר כז, ד) הקשה על פירוש זה, וכי היה ביכולתן לחזור למצרים לגור שם? על כרחן היו צריכות לבוא לארץ ישראל, ואם כן מה השבח בכך שביקשו נחלה בארץ? ויישב את הקושיה, שמכיוון שביקשו נחלה בארץ ישראל למרות שעבר הירדן כבר נכבשה (ואף חלק משבטן מנשה נחלתו שם) - מוכח שביקשו מתוך אהבת הארץ ולא מרצון לנחלה בלבד, ובלשונו:

"איתא במדרש והובא בפירוש רש"י לעיל שהיו הנשים מחבבות ארץ ישראל, והביא ראייה מבנות צלפחד, ולכאורה אינו מובן, ומה ראייה היא זו וכי היה להם עצה לשוב למצרים, ומה זה חידוש שביקשו נחלה בארץ ישראל? אלא הראיה הוא ממה שביקשו דווקא בארץ ישראל שלא נכבש עוד, ולא בעבר הירדן שכבר היא כבושה ועומדת לפניך."

בעקבות בנות צלפחד שביקשו נחלה, נעסוק השבוע במעמדה של עזרת נשים, לאחר שגם בשנים קודמות (פנחס שנה א' וד') בפרשה זו עסקנו בחיוב נשים במצוות וכדומה. ראשית נראה את מעמדו ההלכתי של בית הכנסת, לאחר מכן נראה את מעמדה ההלכתי של עזרת הנשים, ומה ההשלכות ההלכתיות לכך.

מעמד עזרת גברים

מהו מעמד עזרת נשים? לכאורה השלכה למעמדה תהיה, האם מותר לאכול ולשתות שם. כפי שראינו בעבר (בחקותי שנה ד'), הגמרא במסכת מגילה כותבת שבעזרת גברים אין לנהוג קלות ראש, ומשום כך אסור לאכול, לשתות ולדבר שם דיבורי חול. אלא שלמעשה, גם בעזרת גברים יש מספר הקלות:

א. **ראשית**, לתלמידי חכמים מותר לאכול בבית כנסת (בשעת הדחק או שלא). **המגן אברהם** (שם, ב) נימק את טעם ההיתר, שאם לא כן היו צריכים לצאת כדי לאכול, והיו מבטלים תורה. מסיבה זו כתבו האחרונים, שמותר לאכול במהלך שיעור בבית כנסת או בלימוד עצמי גם אם לא מדובר בתלמידי חכמים, כיוון שהאוכל עוזר להיות מרוכז ואילולא כך יהיה ביטול תורה.

ב. **שנית**, בניגוד לדעת המגן אברהם, **הרב עובדיה** (יחזקאל דעת ג, י) סבר שמותר לאכול בבית כנסת גם סעודות מצווה גדולות, וכמו סעודת שבת. ראייה לדבריו הביא מדברי מספר פוסקים שביארו, שכאשר הגמרא במסכת פסחים כותבת שהאורחים אכלו בבית הכנסת, הם אכלו שם ממש כיוון שמדובר בסעודת מצווה, ולא בחדרים שליד וכפי שטענו התוספות והמגן אברהם, ובלשונו:

"וכן פשט המנהג לאכול בבית הכנסת בלימוד שעושים ביום פקודת השנה של אחד מהקהל, ומברכים ברכות הנהנין על כל מיני מאכל שמביאים שם. וכיצא בזה כתב המשנה ברורה שהנהגים להקל לעשות סעודת סיום מסכתא בבית כנסת, שיש להם על מה שיסמוכו, ובפרט כשאומרים שם דברי תורה."

ב. **שלישית**, אחרונים רבים וביניהם **הביאור הלכה** (שם ד"ה אבל) ו**הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות א, קסה) טענו, שכשם שבתי כנסת שבבבל עשויים על תנאי המפקיע את קדושתם, הוא הדין לבתי כנסת שבארץ ישראל ואפילו בעודם בנויים. משום כך כתב **הגרש"ז אויערבך** (תפילה יט, א), שהמקילים לאכול אפילו סעודות רשות בבית כנסת בארץ ישראל - יש להם על מי לסמוך.

משום כך, על אף שדנו האחרונים האם מותר לעשות את הפעולות הנ"ל בבית כנסת, נראה שההשלכה ההלכתית המשמעותית ביותר למעמד עזרת נשים, היא האם ניתן להפוך עזרת גברים לעזרת נשים, שאלה שמצויה בבתי כנסת שלא בנו מלכתחילה עזרת נשים, ולאחר זמן רצו להוסיף אותן על חשבון עזרת הגברים.

עזרת נשים

מתי 'הומצאה' עזרת נשים? מקור השם 'עזרת נשים' מבית המקדש, ועל אף שמקום זה לא יוחד לנשים, כיוון שלאזור זה יכלו להיכנס נקבע שמה כך. המקור הראשון בו יש אזכור לעזרת נשים כבזמנינו, מופיע במשנה במסכת מידות הכותבת, שבזמן חג הסוכות היו מתקנים מקום מיוחד לנשים כדי למנוע ערבוב וקלות ראש.

למעט אזכור זה, אין במשנה או בגמרא התייחסות נוספת לעזרת נשים. יש שכתבו שהסיבה לכך, שבעבר נשים לא הגיעו לבית כנסת, ולא היה להן צורך בעזרה משלהן. יש שחלקו וסברו, שנשים הגיעו לבית כנסת, אלא שלא ישבו בקומה נפרדת מהגברים (גם אם ישבו בהפרדה), ומשום כך לא הוזכרה עזרת נשים. רק לפני כתשע מאות שנה בזמן הראשונים, התייחסו אל עזרת הנשים שוב (ועיין הערה¹).

מעמד עזרת הנשים

כיוון שעזרת נשים לא הייתה נפוצה בעבר, כאשר נחלקו האחרונים במעמדה, כל צד הביא ראיות לשיטתו בעיקר מסברא:

א. **קדושתה נמוכה**: הגישה המקובלת בפוסקים מופיעה **באבני נזר** (א"ח לג) ו**בציץ אליעזר** (יב, יד) שנקטו, שאמנם יש קדושה לעזרת נשים, אך קדושתה פחותה מקדושת עזרת גברים. בביאור הסיבה שקדושתה פחותה נימק, שקדושת בית הכנסת נובעת מחיוב התפילה שבו, ואמנם גם נשים חייבות בתפילה (כפי שראינו בדף לפרשת ויצא שנה ג') ואף הן יכולות לענות לדברים שבקדושה שהחזן אומר, אך נשים לא מצטרפות להשלים מניין, ומשום כך מעלת המקום בו הן מתפללות פחותה.

¹ גם הצורה של עזרת נשים, השתנתה במהלך השנים והמקומות. לדוגמא, בחלק מהמקומות מתואר שעזרת הנשים הייתה מתחת לעזרת הגברים (במעין מרתף), והנשים היו שומעות את התפילה דרך חרכים שהיו ברצפה. יש מקומות, שעזרת הנשים נמצאה באותה קומה של עזרת הגברים ומופרדת ממנה על ידי מחיצה, וברוב המקומות עזרת הנשים נמצאת מעל עזרת הגברים.

משום כך **מצד אחד**, אסור לאכול, לשתות, לסתור חלק מכותל עזרת הנשים ללא סיבה, שהרי יש בה קדושה. **מצד שני** אסור לסתור חלק מעזרת הגברים כדי לפתוח חלונות לעזרת הנשים, כיוון שעל אף שלצורך בניית והרחבת בית הכנסת לא נאסרה סתירתו, כל זה נכון כאשר בונים בית כנסת שקדושתו שווה, אך לא לצורך בניית עזרת נשים שקדושתה נמוכה.

עם זאת כתב **הרב עובדיה** (יביע אומר או"ח י' טו), שייתכן שגם לשיטתם במקרה בו רוצים באופן זמני להעמיד מחיצות בעזרת הגברים כדי שיהיה מקום לנשים להתפלל (לדוגמא בימים נוראים שבאות יותר נשים), כיוון שההורדה מהקדושה היא זמנית מסתבר שאין בכך איסור (ואכן כך נהוג בבתי כנסת רבים), ובלשונו:

"עינינו הרואות בהרבה בתי מדרש של חסידים, שיש שם מחיצה כראוי, המבדלת בבית המדרש בין האנשים לנשים, והמחיצה אינה קבועה במקום אחד, אלא נוהגים בה כפי הצורך, שבזמן שבאות נשים רבות להתפלל, מזיזים את המחיצה, ומגדילים את עזרת הנשים, ומקטינים את בית המדרש וכו', ויש להם על מה שיסמוכו."

ב. אין קדושה כלל: גישה מצמצמת ביותר נוקט **החכמת אדם** (איסור והתר כלל פו), ולדעתו אין בעזרת נשים קדושה כלל. בביאור שיטתו נראה לומר, שעל אף שנשים מתפללות שם ואף חייבות בתפילה, מכל מקום קדושה חלה רק באמצעות דברים שבקדושה, קדיש, קדושה וכו' - והנשים המתפללות בעזרת הנשים, אינן מצטרפות לאמירתם.

ג. קדושתה גבוהה: הגישה המרחיבה ביותר, מופיעה אצל **הרב יהושע אהרנברג** (דבר יהושע א, צו) שהביא שמועה **מהרבי מבעלזא**, שקדושת עזרת הנשים גדולה מקדושת עזרת גברים. בטעם הדבר נימק, שלגברים יש שתי אפשרויות להשרות קדושה, באמצעות תורה ובאמצעות תפילה - לכן הקדושה שהם משרים מתחלקת בין בית הכנסת ובית המדרש. נשים לעומת זאת חייבות בתפילה בלבד, משום כך כל הקדושה שהן משרות מתרכזת לעזרת הנשים בה הן מתפללות, ובלשונו:

"ואמת ניתן להיאמר מה ששמעתי מפה קדוש כבוד קדושת מרן מהרי"ד בעלזא, שקדושת עזרת נשים גדולה מקדושת עזרת הגברים, משום דבאנשים מתחלקת הקדושה לקדושת בית הכנסת ובית המדרש, אבל נשים שיש להם רק קדושת תפילה בלבד, הם מתקדשים בתפילתן בלבד כמו שהאנשים מתקדשים בתורה ותפילה."

גם הרב אהרנברג, על אף שנראה שלא קיבל את טעם הרבי מבעלזא (שהוא אכן תמוה) וסבר שמעמד עזרת נשים נמוך מעזרת הגברים וכדעת האבני נזר לעיל, מכל מקום למעשה נקט שניתן לנתן חלק מעזרת הגברים לטובת עזרת הנשים, כיוון שגם כאשר נשים נמצאות בתפילה מתווסף כבוד לתפילה ולקב"ה, ולכן אין בסתירה הורדה ממעלת בית הכנסת.

ד. הקדושה שווה: גישה רביעית בפוסקים, שנראה שכמו הרבי מבעלזא והדבר יהושע יורו שמותר להרוס חלק מעזרת גברים בשביל לבנות עזרת נשים, היא גישת **ערוך השולחן** (קנ"ד, ז) **והשואל ומשיב** (ב, כב) שסברו שקדושת שתי העזרות שווה. הסיבה לכך שקדושת הבית כנסת נובעת מהתפילה בו, וגם נשים חייבות בתפילה ומתפללות בבית הכנסת.

קדושת האוויר

עד כה, דנו במקרה בו רוצים לפנות חלק מעזרת הגברים לטובת עזרת נשים. שאלה נוספת שדנו בה היא, האם חלה קדושת בית הכנסת באוויר בית כנסת. שאלה זו רלוונטית, במקרה בו רוצים להרחיב את עזרת נשים על חשבון אוויר עזרת גברים:

א. **הדברי חיים** (או"ח א, ג) בדעה המקילה סבר שאין קדושה באוויר בית כנסת, ומשום כך ניתן להרחיב את עזרת נשים על חשבון אוויר עזרת גברים. ראייה לדבריו הביא מהגמרא במסכת פסחים (פ"ב ע"ב) הכותבת, שגג בית המקדש אינו קדוש (ולכן אסור לאכול קרבן פסח בגגות של בתי ירושלים כיוון שאין בהן קדושה) - ומשום כך בפשטות גם אוויר בית כנסת אינו קדוש.

גם **הרב אשר וייס** (או"ח א, ח), כאשר דן האם מותר להרחיב בכותל בעזרה המקורה את עזרת נשים על חשבון אוויר עזרת הגברים, פסק שניתן להקל בכך (וכפי שאכן בסוף עשו בפועל), כאשר צירף להקל את דעת האחרונים שראינו לעיל הסוברים שקדושת עזרת נשים שווה לקדושת עזרת גברים. ובלשונו:

"אך רבו המתירים מטעמים שונים, הדברי חיים משום דנקט שאין קדושה באוויר בית כנסת, המהרש"ם משום דאין בזה הורדה מקדושה, השואל והמשיב התיר להרחיב את עזרת נשים אף על רצפת בית כנסת, משום דאף בעזרת נשים יש קדושת בית כנסת וקל וחומר באוויר בית כנסת."

ג. **האמרי יוסף** (ב, יב) חלק וסבר שגם באוויר בית כנסת יש קדושה, ומשום כך אסור להרחיב את עזרת נשים על חשבון עזרת גברים. ראייה לדבריו הביא מהתוספות במסכת שבועות (י"ז ע"א ד"ה תלה), שהוכיחו מהגמרא במסכת זבחים (לב ע"ב) שגם אוויר העזרה קדוש (ולכן אסור לטמא להכניס את ידיו), ואם כן הוא הדין לאוויר בית כנסת.

הוא דחה את ראיית הדברי חיים מהגמרא בפסחים, שכן הסיבה שגג בית המקדש אינו קדוש, היא בגלל שיש הפסק של מחיצה בין בית המקדש לגגו, מה שאין כן באוויר בית כנסת. לא זו בלבד, גם במקרה בו בתחילת לא היה הפסק בין שני חלקי בית כנסת, ואחר כך הגביהו את המחיצה עד התקרה, יש קדושה באוויר שכבר אינו חלק מבית כנסת, כיוון שהאוויר התקדש לפני המחיצה.

ג. **האבני נזר** (או"ח ס"ד לד) בגישה ביניים סבר, שאמנם מעיקר הדין מותר לצמצם את אוויר בית הכנסת (וכשם שהתירו להרוס בית כנסת על מנת לבנות בית כנסת אחר, לא התנו שאוויר בית הכנסת החדש יהיה זהה), אך בכל זאת יש למכור את השטח בפני שבעת טובי העיר, פתרון שכפי שראינו במקום אחר (בלק שנה ו'), מועיל להורדת הקדושה.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...²

² מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com